

Elisabeth Fongen

Av ditt eget gir vi deg tilbake

- En nattverdteologi med fokus på felleskap og menneskers relasjon til hele skaperverket

Veileder: Professor Marion Grau

TEOL4901

Fordypningsoppgave i teologi

UNIVERSITETET I OSLO

Det teologiske fakultet

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	3
Kapittel 2: Nattverden: kjærlighet, felleskap og takksigelse	6
Guds kjærlighet og realpresens	6
Felleskapets måltid	8
Takksigelse	9
Takkofferet i Den norske kirke	11
Det store nattverdfallet	12
Kapittel 3: Utveksling og relasjon	15
Gavens makt	15
Resiprositet	17
Den rette gaven	18
Å gi tilbake	19
Sjenerøsitetens teologi	20
Kapittel 4: Gjenytelsen og oppfordringen til handling	23
Nattverden som felleskap	23
En teologi i møte med mennesker	26
Liturgi og etikk	27
Økoteologien	27
Alternative nattverdfeiringer	30
Kapittel 5: Konklusjon	33
Litteraturliste	36

Kapittel 1: Innledning

I bønnen for takkofferet i liturgien for Den norske kirke gudstjeneste står det:

Velsignet er du, Gud. Din er jorden og alt som fyller den. Av ditt eget gir vi deg tilbake. Foren din kirke av alle folkeslag og tungemål. Likesom kornet er blitt ett i brødet og druene i vinen, så gjør oss til ett med hverandre og med Herren Jesus Kristus. Ta imot oss og våre gaver i Jesu navn (Kirkerådet 2011: 2.16).

Utsagnet "av ditt eget gir vi deg tilbake" antyder at det skjer en form for utveksling i nattverden. Utdraget signaliserer at noe blir gitt til Gud. I denne formuleringen blir mennesker gitt muligheten til å gi først. Ordlyden i denne bønnen er tydelig på at noe gis tilbake. Hva er det egentlig som gis tilbake?

Nattverden knytter oss sammen som et sosialt felleskap på mange ulike måter. Nattverden handler om relasjoner og i disse relasjonene handler det om å ha tilgang og det å ikke ha tilgang. I Den norske kirke er nattverden et sakrament, som presteembedet er satt til å forvalte på vegne av felleskapet. Det vil si at presten kan begrense tilgangen til nattverden. Så det er ikke alltid mennesker som begrenser sin egen tilgang, både personer og praktisk tilrettelegging kan stå i veien.

Det er skrevet lite om dette på norsk. Hvert år kommer det kirkelig statistikk som gjengir gudstjenestebesøk og antall nattverddeltakere over hele landet. Denne sier noe om tallene, men ingenting om årsaker til at folk går eller ikke går til nattverd. Hvordan utfordre Den norske kirkes nattverdsteologi? Går det an å få flere til å gå til nattverd, ikke fordi en må, men fordi det skal oppleves meningsfullt å ta del i nattverdfellesskapet?

Hvorfor deltar ikke alle medlemmer i Den norske kirke i nattverdsmåltidet? En av grunnene kan være at nattverden ikke oppleves åpen og relevant nok. Hvordan kan det skapes en nattverdfeiring, hvor flest mulig deltar? Dette er ikke en oppgave i praktisk-teologi, så jeg vil fortrinnsvis se på mer teoretiske perspektiver som kan løftes frem og aktualisere nattverden for medlemmer av Den norske kirke.

For å finne et svar på dette vil jeg først forsøke å bruke sosialantropologiske og sosiologiske teorier om gaveutveksling slik blant annet Marcel Mauss beskriver det. Han mener at det alltid følger en forpliktelse med det å motta en gave. Dersom nattverden forstås som en utveksling mellom Gud og mennesker kan vi bruke disse teoriene til å forstå nattverden som transaksjon. Hvem er det som gir og mottar i disse relasjonene?

Jeg vil bruke elementer fra en rekke teologiske disipliner i oppgaven, både systematisk teologi, etikk og bibelfag. Systematisk teologi bidrar til å forklare relasjonene mellom mennesker og Gud. Nattverden handler om utvekslinger mellom mennesker og Gud. Systematisk teologi kombinert med sosialantropologisk teori bidrar til å skape en forståelse av hva som skjer i transaksjonene mellom mennesker og Gud i nattverden. Etikken handler om hvordan mennesker lever, og hva som er godt eller vondt i menneskers liv. I nattverden gis det tilbake til felleskapet. Jeg vil bruke etikken og da spesielt økoteologien for å se hvordan en kan gi tilbake til felleskapet på en god måte. Nattverden er en tradisjon vi finner beskrevet en rekke steder i Det nye testamentet. I tekstene foregår det transaksjoner, hva kan det ha å si for nattverden i dag?

Denne oppgaven har tre hoveddeler, foruten innledning og konklusjon. I første del skal jeg danne grunnlag for videre diskusjonen om nattverden. Nattverden er et stort felt, så jeg begrenser utvalget av kilder til teologer som Welker, Prenter og Bieler/Schottroff. Disse teologene snakker om nattverden som felleskap og kjærligheten mennesker mottar i nattverden. Dette er elementer jeg ønsker å fremheve i nattverdteologien. Kjærlighet sier noe om Guds omsorg i nattverden, og hva som mottas i nattverden. Som samfunnet i Norge har endret seg, har også medlemmene i Den norske kirke endret seg. Ved å løfte frem hvilket felleskap nattverden er for hele skaperverket på jord, tror jeg nattverden kan oppleves som mer relevant for medlemmene av Den norske kirke. I denne delen vil jeg også utforske noen grunner til at folk er blitt hindret i å gå til nattverd. I en norsk kontekst skjedde det en brå nedgang i antall nattverddeltakere på 1800-tallet. Dette omtales som det store nattverdfallet og på slutten av dette kapittelet vil jeg omtale dette.

I tredje kapittel vil transaksjonene i nattverden være tema. Jeg vil se nærmere på hvem som mottar og hvem som gir i nattverden. Sosialantropologen Marcel Mauss vil danne grunnlag

for diskusjonen om hvordan vi kan forstå en gave, men jeg vil også være innom mer postmoderne teori om gaven. Disse teoriene forteller at det ikke er mulig å motta noe uten at det ligger en forventning eller plikt til å gi noe tilbake. I bønnen for offeret sies det også at vi (mennesker) gir tilbake som en takk. Hvordan fungerer denne utvekslingen og hvilke relasjoner inngår i denne utvekslingen mellom mennesker og Gud? Jeg mener at det vi gir tilbake til Gud i nattverden, ikke går direkte tilbake til Gud, men at det handler om å gi videre til hele skaperverket. Derfor blir økoteologien lansert som en måte å gi tilbake på.

Fjerde kapittel vil handle om hvordan vi mennesker kan gi tilbake. I nattverden mottar vi og i det vi mottar ligger det en forpliktelse i å gi noe tilbake. Forpliktelsen i nattverden er å gi videre til hele skaperverket. I nattverden ligger forpliktelsen i at mottagerne blir oppfordret til å handle. Målet med dette kapitlet er å vise noen modeller for hvordan nattverdens nåde kan lede oss ut i handling. Økoteologi binder hele skaperverket sammen, ikke bare det menneskelige felleskapet. De menneskelige handlinger og konsekvensene av disse i skaperverket blir tematisert. Disse konsekvensene handler ikke bare om hvordan våre handlinger påvirker andre mennesker i en global verden, men også hvordan alt i skaperverket påvirkes av våre menneskelige handlinger. Når vi i nattverden mottar Guds nåde skaper dette relasjon til hele skaperverket. Økoteologien gir derfor noen svar på påstanden "av ditt eget gir vi deg tilbake" som leses i nattverdbønnen. Jeg vil også mene at endrede praksiser knyttet til nattverdfeiringen kan føre til at flere føler seg hjemme. Derfor vil jeg også drøfte eksempler på slike praksiser.

Oppgavens konklusjon vil være femte og siste kapittel. Målet med oppgaven er å se på hvordan det kan skapes en nattverdteologi hvor alle medlemmer av Den norske kirke føler seg velkommen. Transaksjonene i nattverden viser at dette er en relasjon hvor Gud gir i kjærlighet og mennesker gir tilbake. Jeg mener at dette er viktig fordi ingen da kan bli hindret i å gå til nattverd. Dette kan komme mye tydeligere frem i nattverdteologien i Den norske kirke. Det å lage en forbindelse mellom nattverden og klimakrisen eller andre aktuelle samfunnsaker kan også gjøre at nattverden oppleves som mer relevant. Nattverden er også å bry seg om skaperverket mennesker er en del av.

Kapittel 2: Nattverden: kjærlighet, felleskap og takksigelse

Denne oppgaven har som mål å diskutere hvordan skape en mer åpen nattverdforståelse slik at flere kan både komme og føle seg velkommen til nattverdbordet. Dette kapitlet vil først ta for seg noen perspektiver på nattverden knyttet opp mot realpresens og hvordan Guds kjærlighet er sentral i forståelsen av nattverden. Andre del i dette kapitlet vil omhandle felleskapet som skapes i nattverden, både mellom oss mennesker og mellom oss og Gud. I Den norske kirke er takkofferet en del av nattverdfeiringen. Her samles det inn til felleskapet, og i bønner for takkofferet sier man *Av ditt eget gir vi deg tilbake*. Her sies det eksplisitt at noe gis tilbake. Hva var dette kirkehistorisk, og hvordan har dette noe å si i dag?

For å forstå lave nattverdtdall i Den norske kirke må det "det store nattverdfallet" nevnes. Det store nattverdfallet er en betegnelse på en dramatisk nedgang i antall nattverdgjester i Norge fra midten av 1800-tallet og utover. En spesiell type forkynnelse gjorde at folk ikke lenger fikk tilgang til nattverden. Denne forkynnelsen og tankegangen om nattverden som en individuell fromhetshandling henger sannsynligvis igjen mange steder i Den norske kirke. Derfor blir det ekstra viktig å fremheve en nattverddeologi som vektlegger felleskapet og muligheten for å gi tilbake til hele skaperverket.

Guds kjærlighet og realpresens

I en nordisk kontekst er Prenter en kilde innenfor systematisk teologi. Han ble født i Danmark 1909, utdannet seg til teolog og i sin teologi var han blant annet sterkt inspirert av Grundtvig. I 1955 kom hans dogmatikk *Skabelse og genløsning*. For ham var det sentrale gjensvaringen. Det er i innlemmelse av denne menneskers gudbilledlighet kommer til sin positive rett, og det er denne som uttrykket menneskers nåderelasjon til Gud (Njå 2008: 151-153).

Prenter utviklet en helhetlig dogmatikk, men i denne oppgavens sammenheng er det hans nattverdsyn i *Skabelse og genløsning* som er relevant. For ham er det to stikkord som er viktige når det gjelder nattverden: kjærlighet og realpresens. Realpresens fordi det er

sentralt at den ofrede Jesus er tilstede i måltidet. Kjærlighet fordi troen blir fullendt i måltidet (Prenter 1975).

I nattverden kommer vi alene frem til alteret for å motta kjærlighetens offergave, ikke for å minnes syndene våre. I nattverdens måltid blir vårt ufullkomne offer tatt inn i det fulle offer. Troens møte med kjærligheten blir fullkomment i dette offeret (Prenter 1975: 529).

Nattverden har også en viktig funksjon i det å lede oss ut i verden. Jo sterkere forståelsen av realpresensen er - det er faktisk Golgataofferet vi møter ved nattverdbordet - jo kortere og mer direkte er veien ut i verden. Nattverden er altså ikke en symbolsk individuell fromhetshandling, det går en direkte linje mellom vårt møte med Guds kjærlighetsoffer til det å ta et sosialt ansvar for menneskene og verden vi lever i. Dette kom tydeligere til uttrykk i de oldkirkelige tradisjonene, hvor både "offer" som skulle brukes i nattverden og offeret som skulle deles i etterkant til de som trengte det, ble lagt frem på nattverdbordet (Prenter 1975: 540).

Prenter oppsummerer sin nattverddogmatikk på denne måten:

Fornylsens liv født som tro og kjempende håp, fullendes i kjærligheten som den fullkomne hengivelse av livet i døden, gitt oss i Jesu Kristi offer på Golgata som virkelig nærværende i nattverdens brød og vin og som er gitt oss som full delaktighet i Hans død på korset og den seierrike oppstandelse, ytrer seg i lovsangens åndelige og kjærlighetsgjerningens legemlige offer og munner ut i oppstandelsens evige hvile, glede og fred (Prenter 1975: 542).

Nattverden blir gitt til oss i kjærlighet, og Gud er tilstede i dette. Nattverden er ikke en botshandling, fordi syndene våre allerede er tilgitt. Dette skaper rom for en mer åpen nattverdforståelse, hvor det ikke er menneskers handlinger som ligger til grunn for om de kan motta nattverden eller ikke. Det er Gud som har handlet i Jesu offerdød på korset, en gang for alle. Poenget til Prenter om at nattverden tar oss ut i verden er viktig, fordi det

handler om felleskapet. Nattverden er ikke bare en individuell handling og en relasjon mellom enkeltmennesket og Gud. Nattverden er også relasjon, nattverden skal tas ut i verden. Det å ta ansvar og se seg som en del av hele skaperverket er en del av dette. På denne måten er det å gå til økoteologien en naturlig måte å ta perspektivene om felleskapet et skritt videre på. Prenter mente han selv gikk tilbake til en mer luthersk forståelse og hans forståelse kan være et godt argument i møte med blant annet Gisle Johnsons forkynnelse som blir behandlet senere i oppgaven.

Felleskapets måltid

I nattverden minnes vi Jesus. Det er når Jesus bryter brødet disiplene kjenner ham igjen etter at han har gjenoppstått. Det vitner flere fortellinger i Bibelen om, blant annet i fortellingen om Emmausvandrerne (Luk 24. 13-24). Det Jesus gjør foran disiplene gjorde at de husker det Jesus gjorde før han døde og oppstod. Dette skaper en kraft hos disiplene som gjør at de minnes den nærværende Jesus, og hva hans liv betydde for dem selv og mennesker rundt ham. I disiplenes samtidige konflikter gir dette styrke til å handle videre. Jesus var og er nærværende for oss og disiplene, og dette blir vi blant annet minnet om i nattverden. I nattverden er Jesus tilstede på en måte vi kan sanse (Welker 2003: 27-28).

Minne er en del av forståelsen av nattverden. En del av det som skjer er at vi minnes Jesu liv og hans måltid med disiplene. Nattverdmåltidet som Jesus feiret var ikke et fromhetsmåltid. Nattverdmåltidet var et felleskapsmåltid som Jesus feiret sammen med disiplene. Sånn leser vi om det i Lukas 22.14-20:

Da tiden var inne, tok Jesus plass ved bordet sammen med apostlene. Og han sa til dem: «Jeg har lengtet inderlig etter å spise dette påskemåltidet med dere før jeg skal lide. For jeg sier dere: Aldri mer skal jeg spise påskemåltidet før det er blitt fullendt i Guds rike.» Så tok han et beger, ba takkebønnen og sa: «Ta dette og del det mellom dere. For jeg sier dere: Fra nå av skal jeg aldri mer drikke av vintreets frukt før Guds rike er kommet.» Så tok han et brød, takket og brøt det, ga dem og sa: «Dette er min kropp, som gis for dere. Gjør dette til minne om meg.» På samme måte tok han

begeret etter måltidet og sa: «Dette begeret er den nye pakt i mitt blod, som blir utøst for dere (Det norske bibelskap 2011).

I møte med teologier og personer som ønsker å hindre folk i å gå til nattverd kan det å fokusere på felleskapet Jesus innstiftet være et viktig argument. I nattverden minnes vi Jesus. Når menigheten minnes Jesus, så minnes vi også felleskapet ved nattverdbordet. I Bibelen finnes mange fortellinger om Jesus som ser de utstøtte og som helbreder de syke. Det er dette som skal minnes, også i nattverden. Det vil derfor være vanskelig å hevde at noen kan bli nektet nattverd. Nattverden ble ikke innstiftet for at den skulle bli begrenset. Fokuset på felleskapet er også en utfordring når det gjelder å motta nattverden. Hvordan få utvidet nattverdfeiringen til det felleskapsmåltidet det var ment til å være? En mulighet er å fokusere på takkofferet, en annen måte er å se på hvordan nattverden kan "gjenskapes" som et reelt felleskapsmåltid. I neste kapittel vil nattverden som felleskapsmåltid bli behandlet nærmere, og da vil det også komme praktiske eksempler på hvordan dette kan gjenskapes.

Takksigelse

En sentral del av nattverden er takksigelsen – eukaristien:

Vi takker deg, visdommens Gud, for ditt måltids dype hemmelighet: Brødet vi har brutt, er ett. Din Sønn har gitt sitt liv for én verden og én menneskehet. Vi ber deg: Hjelps oss å høre det rop du har hørt, å se den nød du har sett og å elske vår neste som oss selv (Kirkerådet 2011: 2.21).

I denne bønnen skjer det en lovprisning og det takkes. Det er mulig å takke Gud på mange ulike måter, på mange plasser og ulike stadier i livet. Denne takkebønnen bringer også mottakerne av nattverden ut mot felleskapet i nattverden. Her skjer det en påminnelse om vår neste.

Takken som legges frem i nattverden er allikevel spesiell. En viktig forståelse av nattverden er at takken til Gud i nattverden blir bundet sammen med en symbolsk handling. Brødet brytes, deles ut, og tas imot. Det samme skjer med kalken. Både forholdet mellom mennesker og Gud, og forholdet mellom mennesker understrekes i denne handlingen. Ingen av disse forholdene må heller deles opp eller rives fra hverandre, de henger tett sammen (Welker 2003: 75).

Nattverden er heller ikke isolert sett et felleskapsmåltid. Vi feirer ikke bare mellommenneskelige relasjoner eller forpliktelser til et medmenneskelig ansvar ut i felleskapet. I nattverden feirer vi både forsoningen menneskene i mellom, og forsoningen mellom mennesker og Gud. Dette skjer i bakgrunnen i ordene ”i den natt da han ble forrådt”. Begge disse aspektene må til for å ære og lovprise. Dette gjøres til Gud, vår skaper i både ord og handling. Brød og vin blir også båret frem i et samvirke mellom natur og mennesker. Brød og vin kommer ikke direkte fra naturen. For å bli brød og vin må det menneskelige skaperevner til (Welker 2003: 89).

Jesus feiret nattverden sammen med disiplene og sa etter nattverdsfeiringen ” «I natt kommer dere alle til å falle fra og vende dere bort fra meg” (Matt 26.32). Det var disse disiplene som fikk i oppdrag å føre festen til minne om Jesus videre. Disiplene var feilbarlige, akkurat som de fleste mennesker. Dette visste Jesus, men det var disse disiplene og oss mennesker Jesus ville feire nattverdmåltidet med. Her kommer et helt sentralt poeng knyttet til nattverdsfeiringen; mennesker kan ikke nektes nattverd. Ingen enkeltmennesker eller felleskap kan gjøre eller dømme andre enkeltmennesker uverdige til å motta nattverden. I enkelte tilfeller kan det være snakk om at enkeltmennesker kan utelukke seg selv fra nattverden. Dette dreier seg i tilfeller hvor meningen med nattverden blir fordreid. Det ser vi for eksempel på i menigheten i Korint som Paulus refser i 1. Kor 11. Kort oppsummert mener Paulus her at menigheten feirer nattverden på feil måte, blant annet fordi de rike ikke deler maten tilstrekkelig. De er egoistiske og ikke opptatt av felleskapet. De feirer ikke nattverd som et sakrament, men som et privatmåltid. Det kunne man like gjerne gjøre hjemme, mente Paulus (Welker 2003: 99-103).

Nattverdbordet er også et sted for takk, her takkes det for det som mottas og det vi får. Takken skjer ikke bare som en bevegelse mellom mennesker og Gud. Takken tar menneskene også mot hverandre og sammen som et felleskap. Som takk for det vi mottar i nattverden skal mennesker se hverandre. Løftes disse perspektivene frem, løftes også en mer åpen nattverdforståelse frem, fordi fokuset på felleskapet og takken inn mot dette viser at nattverden handler om relasjoner. Relasjoner som både beveger seg mellom Gud og mennesker, men ikke minst mellom mennesker i mellom. Takkofferet som finner sted i forkant av nattverden er en måte å gi videre på. Siste kapittel av oppgaven vil handle om andre møter vi mennesker kan gi videre på.

Takkofferet i Den norske kirke

I liturgien i Den norske kirke ser vi spor av at vi skal gi det vi får videre. Veien til dem som trenger det er som regel litt lengre og symbolsk, fordi pengene som samles inn som regel går via andre organisasjoner. Liturgisk sett blir også denne handlingen nedtonet i forhold til for eksempel innstiftelsesordene. Det er også en ambivalens i gudstjenesteordningen om hvor innsamlingen av takkofferet hører hjemme. Det er valgfritt om den skal plasseres som en del av forbønnen eller som et ledd i forberedelsen av nattverdmåltidet (Kirkerådet 2011: 2.16). Offeret blir samlet inn og båret frem sammen med brød og vin. Brød og vin er symbolske uttrykk for noe mennesker har laget. Pengene er symbol for det mennesker har mulighet for å gi tilbake, et helt sentral poeng i hvordan relasjonene er mellom mennesker og Gud i nattverdliturgien.

Følgende nattverdbønn ble presentert helt i begynnelsen av oppgaven:

Velsignet er du, Gud. Din er jorden og alt som fyller den. Av ditt eget gir vi deg tilbake. Foren din kirke av alle folkeslag og tungemål. Likesom kornet er blitt ett i brødet og druene i vinen, så gjør oss til ett med hverandre og med Herren Jesus Kristus. Ta imot oss og våre gaver i Jesu navn.

Tradisjonen med å samle inn takkoffer har røtter tilbake til oldkirken. Da var det først og fremst mat som ble samlet inn. Også andre naturalia som lys og olje kunne også bli samlet

inn. Det som ble samlet inn ble delt opp i tre. Noe ble brukt i messen, noe gikk til prestene, men det meste gikk til de fattige. Dette endret seg fra høymiddelalderen, og fra reformasjonen ble innsamlingen av offer gjort på tre forskjellige måter. Enten i beholdere bakerst i kirken, ved innsamling rundt alteret, eller innsamling i benkene. (Fæhn 1998: 86).

I en norsk kontekst har også innsamling av takkofferet lange tradisjoner. Etter reformasjonen foregikk dette stort sett i benkene. Opplysningstiden satte en stopper for dette, fordi man mente at man kun skulle ha fokus på det åndelig i løpet av en gudstjeneste. Man ba heller ikke noen bønn for takkofferet. Innsamlingen skjedde i det stille. Dette endret seg med innføringen av ny liturgi 1977. Da finner man bønn for takkoffer og anbefalingen om å samle inn i benkene ble nedtegnet. Kommisjonen som anbefalte dette fikk problemer med en lov fra 1845 som forbød innsamling i benkene, men klart å unngå dette med blant annet med å si at kurvene/posene skulle brukes måtte ha to håndtak (Fæhn 1998: 86).

Takkofferet i nattverden har flere funksjoner, og mye her handler om utveksling. I takkofferet får mennesker mulighet til å gi tilbake. I Norge skjer dette symbolsk ved at det samles inn penger i benkene. Disse pengene redistribueres videre til andre mennesker som trenger det på ulike måter, enten det er gjennom menigheten selv eller organisasjoner som Kirkens Nødhjelp. Liturgien legger også opp til at brød og vin blir båret frem som en del av offergavene. Mennesker får muligheten til å gi først, mennesker er ikke bare passive mottakere av kjærligheten som mottas i nattverden.

Det store nattverdfallet

I en norsk kontekst er det viktig å si noe om 'det store nattverdfallet', fordi dette kan være en viktig årsak til at det enkelte steder i landet er lave nattverd tall. Dette er en betegnelse på det store fallet i antallet som gikk til nattverd fra midten av 1800-tallet og utover. Begrepet fallet brukes blant annet fordi endringen skjedde relativt raskt. Den allmenne nattverdgangen var lovpålagt, men denne loven forsvinner også i de påfølgende tiårene (Sandvik 1998: 1 -2). Spesielt dramatisk er dette fallet på slutten av århundret. Det finnes lite forskning på hvorfor medlemmer av Den norske som jevnlig er i kirken ikke går til nattverd. Dette er et komplekst saksfelt, men spredningen av pietistisk forkynnelse er en

årsak i en norsk kirkehistorisk kontekst. Relativt raskt endret forståelsen av nattverden seg og menneskers tilgang til nattverden endret seg. Jeg vil påstå at denne holdningen henger igjen en rekke steder, spesielt der hvor Johnson sin forkynnelse stod sterkt. For å skape et åpnere nattverdsyn og flere nattverdgjester må man analysere og kritisere denne type forkynnelse.

Det var flere årsaker til dette fallet. En del av årsaken kan forklares i forandringer i samfunnet og en kritikk mot makten i kirken. En viktigere forklaring er forkynnelsen som endret seg. Fra midten av 1800-tallet vokste det stadig frem en vekkelsekristendom som endret det norske kirkelivet radikalt. En av disse forkynnerne var Gisle Johnson, som fikk mange tilhengere som spredte hans forkynnelse rundt i landet. En vanlig praksis på denne tiden var såkalt massealtergang noen ganger i året. Denne allmenne altergangen var lovpålagt, dette finner man spor av i Norsk lov av 1687, 2. bok, i kapitlene om Religionen og Geistligheden, hvor prestens oppgaver blir nøye diskutert (Sandvik 1998: 16). Tradisjonen med pliktig nattverdgang var en tradisjon fra middelalderen, men i tiden etter reformasjonen ble det etter hvert vanlig å ha nattverdsgang to ganger i året. Altergang var også i følge loven en forutsetning for giftermål helt frem til 1903 (ibid). Altergang var en integrert del av kirkeliv og samfunnsliv, igjennom det lovpålagte langt utover på 1800-tallet. De fleste hadde tilgang etter at de hadde gått til konfirmasjon. Det er et svært dramatisk brudd og fall som skjer på slutten av 1800-tallet og utover. Forståelsen av nattverden endret seg totalt. Dette får konsekvenser for hvem som har tilgang og hvem som mister adgang til dette sakramentet.

”Prester som var preget av Gisle Johnsons erfaringsteologiske system, oppfordret de uverdige nattverdgjester til å holde seg borte fra nattverden.” (Sandvik 1998: 219) De uverdige nattverdgjester var de som ikke i tilstrekkelig nok omvendelsesprosess og forkynnelsen til Johnson delte mennesker inn i tre ulike basert på hvor de var i omvendelsesprosessen. Dette kalles en avsperringsforkynnelse (Sandvik 1998: 219).

Denne avsperringsforkynnelsen var noe nytt i det kirkelige livet i Norge, nå var det viktig å være verdig nok til å motta nattverden. Dette handlet om hvordan personer levde. Forkynnelsen og nattverdnektingen har satt dype spor, selv om antall nattverdgjester går

oppover i Norge. Dette er noen av bakgrunnen for nattverdforståelsen i Norge. I denne oppgaven ønsker jeg nettopp å argumentere mot en slik nattverdforståelse og å skape en Nattverden er åpen for alle og ingen kan hindre folk i å gå til nattverd. Denne avsperringsforkynnelsen eksisterer sannsynligvis mange steder i landet. Å forstå hvorfor folk ikke går til nattverd i Norge må inn i en diskusjon om hvordan man kan øke både antall nattverdfeiringer og antall nattverdgjester.

I dette kapitlet har noen grunnleggende perspektiver på nattverden blitt løftet frem. Et åpnere nattverdsyn med flere nattverdsdeltakere må fokusere på kjærligheten fra Gud som mottas i nattverden. Nattverden er ikke en individuell fromhetshandling, som avhenger av hva slags liv som leves. I nattverden blir vi forent i det fullbrakte kjærlighetsoffer, derfor kan alle som ønsker det komme frem. Når man fokuserer på felleskapet i nattverden, åpner dette opp for flere. Nattverden minner oss om det felleskapet folk er skapt til å leve i. Samtidig utfordrer disse perspektivene, fordi i dette ligger det en sterk oppfordring og kanskje også en plikt til å ta med nattverden ut i verden. Her ligger det også en nøkkel i hvordan mennesker kan gi tilbake i nattverden. Det blir samlet inn takkoffer som blir redistribuert, en eldgammel kirkelig tradisjon. Samtidig kan kanskje dette perspektivet utvides ytterligere, både for å se hvem vi konkret deler nattverden med. Men også for å se hvordan nattverden oppfordrer oss til handling. Disse perspektivene vil bli nærmere drøftet senere i oppgaven. Til slutt er det viktig å finne årsaker til at noen mennesker som deltar i gudstjenesten ikke deltar i nattverden. I en norsk kontekst har Gisle Johnsons avsperringsforkynnelser hatt store konsekvenser for nattverd tallene. Denne type forkynnelser førte til en dramatisk nedgang i antall nattverd gjester, og denne perioden fra slutten av 1800-tallet og utover er kalt "det store nattverdfallet".

Kapittel 3: Utveksling og relasjon

Forrige kapittel tok jeg for meg noen perspektiver på nattverden, med fokus på kjærlighet og relasjon. Dette kapittelet skal ta for seg utveksling og relasjon. Første del vil ta for seg gavens makt. Når en person mottar noe, hva følger med og hva skjer i relasjonen mellom giver og mottaker? Jeg vil blant annet bruke sosialantropologisk teori som Mauss for å forklare disse sosiale fenomenene. Når noe utveksles skaper dette resiprositet, sosial bevegelse mellom mottaker og giver. Derfor vil den neste delen av kapittelet behandle dette temaet. Deretter vil jeg se på om det finnes en riktig gave, en gave uten noen forpliktelser om gjenytelse, eller hvor mottaker ikke blir gjort avhengig av mottakeren. I siste del av kapittelet vil jeg drøfte noen løsninger på gaveproblemet, hvordan kan det som mottas bli gitt tilbake? Jeg vil bruke uttrykket sjenerøsitetens teologi fra Gregersen for å vise hvordan det er mulig å tenke helt nytt om det som skjer når en mottar Guds nåde. Målet med dette kapittelet er å se på ulike teorier om utveksling for å bedre kunne forstå hvilke relasjoner som finnes i nattverden. Nattverdsynet utvides på denne måten, og slik kan dette skapes en nattverdfeiring hvor flest mulig føler seg velkommen. Dette danner grunnlaget for neste kapittel som vil ta for seg hvordan vi kan gi tilbake.

Gavens makt

Den etymologiske opprinnelsen til ordet gave er interessant. Det er en sammenheng mellom formen og betydningen av ordet, og hvordan ordet har blitt tolket opp igjennom historien. På tysk og de skandinaviske ordene betyr ordet "gift" noe giftig/farlig mens på engelsk betyr dette ordet nettopp gave. På nederlandsk har ordet "gift" fått begge betydninger, i intetkjønn betyr ordet gift, mens i hunkjønn betyr ordet gave (Gregersen 2008: 82). Gift kan fremstå som et legemiddel. Legemiddel kan gjøre en frisk, men også være dødelig og skadelig (Grau 2011: 213).

Gaver kan være noe positivt, men marginene mellom det som er positivt og negativ er små. Det å motta gaver vekker en rekke følelser enten det er glede eller skuffelse. Spesielt for barn er det ofte knyttet store forventninger til det å motta gaver, men sånn er det også for mange voksne. Hvordan kan nattverden bli noe farlig? Som vi så i forrige kapittel finnes det forkynnelse som vil begrense menneskers adgang til nattverden. Blant annet Gisle Johnson

satte det å motta nattverden i sammenheng med mottakerens liv. Når et menneske ikke føler seg verdig, enten det er i samfunnet, ovenfor Gud eller begge, gjør dette noe med en. Følelsen av mindreverdighet kan komme frem, i stedet for at en føler seg elsket. Når nattverden får dette fokuset kan den også bli noe som ikke er noe godt, og grensen mellom det gode og dårlige kommer frem. Videre i denne oppgaven skal jeg se nærmere på gavens makt. Hva er gavens makt og hvordan kan den brukes til å forklare relasjonene i nattverden. Finnes det en løsning, slik at nattverden føles mer åpen og flere vil delta i den?

Marcel Mauss (1995) sin bok *Gaven* bruker flere etnografiske eksempler til å studere hvordan gaveøkonomi fungerte i arkaiske samfunn. Hans bok kom ut på fransk for første gang i 1924. Denne boken er grunnlaget for veldig mye av tenkningen rundt gaven, teoriene hans engasjerer og skaper reaksjoner. En av hans viktigste observasjoner er hvordan en mottaker forplikter til å gjengjelde en gave. En slik gjengjeldelse skal ikke alltid gå til mottakeren direkte, men kunne også involvere en eller flere tredjeparter. Slik utveksling er med å konstituere felleskap og samfunn. Det knytter seg også mye ære til slike utvekslinger. Maoriene trodde at alle ting hadde en ånd, en "hau". Dette var en motivasjon for å gi gaven videre. "Hau" ville alltid tilbake til sin eier. Tankegangen om tingenes ånd styrte store deler av maorienenes utvekslingssystem. Giveren vil derfor ha makt overfor den første giveren, som også skal være den siste mottaker (Mauss 1995: 28). Mauss sine teorier eksemplifiserer at en gave ikke kun eksisterer som objekt, men en gave eksisterer som relasjoner mellom to eller flere parter.

Eksemplet til Mauss er gammelt, samtidig som hans tankegang rundt relasjon og utveksling fortsatt er relevant inn i mange sosiale relasjoner. Mange har nok opplevd forpliktelsen i det å gi gaver. Enten det gjelder å motta en gave som er større enn det man har gitt, eller får en gave og ikke ha noe å gjengjelde med. Nattverden *kan* tolkes som en gave. Som vist i forrige kapittel mottar vi kjærlighet fra Gud. Da blir spørsmålet om det er mulig å motta noe, uten at det ligger en forventning om gjengjeldelse. Ved å studere ulike former for sosialantropologiske og filosofiske teorier om utveksling kan dette gi fornyet kunnskap om hva som skjer i nattverden. Det trengs teorier og modeller som også kan gjøre at nattverden kan forstås relasjonelt. Ikke bare i relasjonen mellom mennesker og Gud, men også hvordan nattverden kan skape relasjoner mennesker i mellom.

I postmoderne filosofi er det mange som også snakker om gaven, og om hvordan vi skal forstå det vi mottar fra Gud. Derrida mener at en gave ikke kan bli gitt helt fritt. Det skapes illusjoner og forventinger både mellom den som gir og den som mottar. Det finnes derfor ikke "rene gaver". Mottakeren vil alltid stå igjen med en form for gjeld, en takknemlighetsgjeld (Gregersen 2008: 88 - 89). Derrida støtter seg til Mauss når han beskriver gavens makt.

Mennesker mottar i nattverden. Da skjer det en form for utveksling, og de overnevnte sosiale mekanismene vil da slå inn. Grunnen til at det er viktig å løfte dem frem i en oppgave om nattverden, er fordi ved å se på disse sosiale mekanismene kan vi bedre forstå hva som skjer i nattverden. Målet er å skape en åpnere nattverdforståelse, og da må modeller som kan forklare hvorfor nattverdgangen kan være ekskluderende også komme frem.

Resiprositet

Nattverden skaper resiprositet, fordi noe mottas og noe skal gis videre. Resiprositet er et sentralt begrep når man snakker om utveksling. Tradisjonelt sett handler resiprositet om hvilke relasjoner og handlinger en utveksling skaper. All utveksling vil derfor ha resiprositet i seg. Ofte handler resiprositet om en relasjon som kun har mottaker og giver. Dette kan bli for stilisert, da utveksling ofte foregår i bredere sosialt felt enn en mottaker og en giver. Da kan uttrykket sirkulasjon være et bedre uttrykk. Den tydeliggjør at utveksling ikke nødvendigvis bare foregår mellom en giver og en mottager. I en kristen tradisjon kan dette forstås som om at det vi får i nattverden ikke nødvendigvis skal gis direkte tilbake til Gud, men videre til andre relasjoner på jorden. Det guddommelige er så stort og radikalt at det kun blir likeverdige i mennesker storsinn (Gregersen 2008: 90).

Dette løser ikke utfordringen som ligger i hva denne gaven gjør med oss. Det at noe blir gitt i kjærlighet begrenser ikke makten som ligger i en gave. Det at nattverden er et tilbud til å motta noe gjør heller ikke returgaven noe enklere. Mennesker er fortsatt en mottaker av noe, og dette setter oss i en posisjon hvor det med stor sannsynlighet er en forventning om en returnering av gaven. Nettopp derfor er muligheten til å besvare viktig. Gjengjeldelsen

går ikke direkte tilbake til Gud, men ut i verden. Dette skjer via at mennesker blir gjort til subjekter og i gjennom dette kan forvalte det felleskapet Gud har skapt.

Den rette gaven

Den amerikanske presten og filosofen Ralph Waldo Emerson var i forkant av Marcel Mauss når det gjaldt å beskrive gavens makt. Dessuten beskriver han i sitt essay *Gifts* fra 1844 nære problemstillinger knyttet til gaverelasjoner og knyttet dem til julegaver og andre relasjoner en kjenner til i dagens samfunn. Han stilte spørsmål ved hvem som ville leve på andres nåde.

The expectation of gratitude is mean, and is continually punished by the total insensibility of the obliged person” Forventning om takknemlighet er noe uærlig som vil straffe seg i lengden fra den parten gir noe. Emerson lanserer en løsning på gaveproblemet: “Rings and other jewels are not gifts, but apologies for gifts. The only gift is a portion of thyself. Thou must bleed for me. (Emerson 2000)

Den rette gaven er den gaven hvor giveren gir av seg selv. En dikter kan gi et dikt, bonden av avlingen, maleren kan gi et bilde, også videre. Giveren må legge ned en skikkelig innsats, da kan gaven mottas med glede. Gaven blir ikke lenger et objekt som er kjøpt, men bærer preg av giveren. I kjærlighet skapes et likeverdig felleskap, fri for rivalisering og kamper. I kjærlighetens gave blir vi ett. I følge Emerson er det altså kun tingliggjorte gaver, med en forventning om gjengjeldelse som er negativt (Gregersen 2008: 83-84).

Emerson har en løsning på hvordan en gave kan bli gitt, uten å skape en skeivhet i maktforholdet mellom giver og mottaker. Giveren må gi av seg selv i kjærlighet. I forrige kapittel viste jeg at i nattverden gir Gud av seg selv i kjærlighet. Følges modellen til Emerson så er det slik at mennesker kan motta i nattverden, fordi Gud gir av seg selv. Et viktig spørsmål blir da om hvorvidt Gud kan gi av seg selv. Dette vil ikke bli drøftet videre, siden fokuset i denne oppgaven ligger et annet sted. Det Emerson allikevel ikke sier noe om, er hva denne utvekslingen gjør med oss mottakere. Vi mennesker vil alltid være mottakere. Det at vi blir ett skaper en relasjon, selv om denne relasjonen er ny fra tidligere relasjoner.

Å gi tilbake

The return gift from the believer needs to be given in order that she or he may be fully recognized as a subject as and not only as a object of reception and in order to for the true nature of the of the divine gift to be recognized in it fullness (Bieler et al 2007: 95).

Her finnes det helt sentrale poenger. Returgaven må bli gitt for at mottakeren skal bli anerkjent som et selvstendig handlende subjekt, ikke bare et passivt objekt som mottar. Returgaven er også en del av den guddommelige gaven som skjer når en mottar nåden fra Gud. Det er stor forskjell på å være et subjekt og et objekt. Subjekter kan handle på egen hånd, mens et objekt i denne tankegangen blir kun mottakere. Sees dette i lys av tidligere presenterte gaveteorier så kommer mottakeren som blir gjort til et subjekt seg ut av "gavens makt". Mottakeren er ikke lenger et objekt for mottakelse og kanskje oppdrag for en annen person sin intensjon. Ikke minst så må returgaven bli gitt for at den guddommelige gave virke fullt ut. Returgaven er en del av utvekslingen i nattverden.

Bønnen for takkofferet presentert tidligere er sentral i det å forstå det å gi tilbake. I den legges menighetens offer frem. Offer i en norsk menighet er i denne sammenhengen en sum penger, men det kunne også vært andre ting. Feires det høsttakkefest i en menighet bæres det ofte frem grønnsaker, korn og annen mat som er produkter av jordbruket. Dette er også en symbolsk handling, blant annet fordi de færreste i en bymenighet driver med gårdsbruk selv om det selvsagt finnes bønder i menighetene rundt omkring i landet. Jordbruksvarer og penger er symbolsk når vi ber "av ditt eget gir vi deg tilbake". Dersom vi utvider dette perspektivet og også inkluderer våre handlinger og arbeid, da vil det være mulig å si at en gjengjeldelse for det som gis. Mottakeren får Guds nåde i nattverden, og muligheten til å gi tilbake ligger i at vi vender blikket mot hele skaperverket.

I denne tolkningen forstår man nattverden som en rituell gaveutveksling som det er Gud som tar initiativ til. I nattverden feirer vi møtet med Gud og vi mottar enorme gaver. Igjenom Kristus får vi muligheten til å motta Gud selv i ren nåde (Bieler et al 2007: 95).

Luther skrev også om utveksling mellom Gud og mennesker. Han mente at utvekslingen mellom den troende og Kristus var en handling hvor synd ble utvekslet for nåde. Luther kunne samtidig snakke om relasjonen mellom de troende og Gud som en gave utveksling. Denne utvekslingen tar plass i eukaristien. I Johannes 15: 13 hører vi Jesus si ” Ingen har større kjærlighet enn den som gir livet sitt for vennene sine.” Dette er i følge Luther det samme som skjer i nattverden; Gud overgir seg selv til Gud og hennes venner. På hebraisk finner vi ordet *natan* som kan tolkes og oversettes med en gave som gir vennskap og kjærlighet. På denne måten er det også mulighet til å tolke Jesu offer på korset som en *natan* (se Bieler et al 2007: 96).

Når vi er frigjort fra synd får vi også muligheten til å takke Gud. Dette skjer igjennom bønner og lovprisninger i nattverdiliturgien. I Eukaristien får vi mulighet til å delta i distribusjonen av brød og vin ut i livet. På denne måten blir eukaristien et symbol på menneskelig – guddommelig relasjon, både mellom de som deltar i måltidet og de som ikke er der. I denne tankegangen handler ikke gaveutvekslingen om akkumulering av goder vi får, men å bruke det ut i verden (Bieler et al 2007: 96).

På denne måten blir utvekslingen i nattverden noe mye mer enn bare å kunne motta nåden i brød og vin. I denne prosessen blir vi mennesker omgjort fra passive objekter til handlende subjekter i relasjonen til Gud. Dette er helt sentralt i forståelsen av nattverdens utveksling. Menneskene som blir omgjort til subjekter blir også gitt muligheten til å handle, og i det besvare og gjengjelde det en har mottatt.

Sjenerøsitetens teologi

Hvordan komme ut av den tradisjonelle gavetekningen? Et viktig stikkord kan være begrepet sjenerøsitet. Gregersen (2008) mener man kan ta i bruk ordet sjenerøsitet når man snakker om nåden. I dagligtalen er en sjenerøs person gavmild og omtenksum person som gir av seg selv og det personen eier til verden rundt seg. Dette er kanskje en mulighet for å snakke om Guds nåde. I gjennom sjenerøsiteten oppstår det en synergi mellom mennesker og Gud. Nåden som vi mottar gir oss en annen kraft til å handle. Nåden blir på denne måten grasiøs,

noe som blir forbundet med noe elegant og vakkert. Da blir den ikke voldelig og forventer derfor ikke noe tilbake. Dette er i motsetning til tidligere nådelærer som tydelig forkynt at nåden er for noen få. Nåden er ikke en guddommelig reaksjon på den menneskelige synd. Nåden springer ut i fra et guddommelig overskudd. Gud er kjærlighet, og det er grunnen til at Gud har et evig overskudd (Gregersen 2008: 95-96).

I Mauss sine eksempler ser man hvordan gaven ikke nødvendigvis trenger å bli returnert direkte til giveren. Som vi så tidligere i oppgaven Emerson dette delvis ved å henvise til at giveren skal gi av seg selv, men hvordan skal vi gi av oss selv tilbake til Gud? En gave kan bli returnert på andre måter og igjennom andre systemer. I en nullsumslogikk skal matematikken gå opp. Får vi mennesker en stor del av gaven, så tillegger vi Gud mindre makt i gaven. Får vi en mindre del av gaven tillegger vi Gud en større del av gaven. Summen må alltid gå opp med en del. Veien ut av dette kan være å tenke seg en flersumslogikk. Her ligger fokuset på giverens og mottakerens innstilling. Her flyter gavene mer fritt og blir ikke ansett som objekter. Dessuten, i en slik tankegang kan mindre bli mer og det vil ikke oppstå konflikter mellom mottaker og giver. Man blir på denne måten som mottaker gitt muligheten til å gi videre. En del kan bli flere deler og flersumslogikken oppstår. Gud er den som kan gi av seg uten å tape deler av seg selv (Gregersen 2008: 97 - 98).

Milbank mener at forsoning og tilgivelse er "sanne" gaver, fordi de er guddommelig. Videre mener han at i relasjonen mellom mennesker og Gud er Gud bare giver, ikke mottaker. Den guddommelige gaven flyter bare en retning, fra Gud til andre mennesker og videre derfra til andre mennesker. Formålet med denne tankegangen er å opprettholde den guddommelig suverenitet og makt (Se Grau 2011: 216). Utdfordringen i denne modellen er at den sier ingenting om hva som kommer tilbake til Gud. *Av ditt eget gir vi deg tilbake* forsvinner helt, fordi den sier da bare hva som kommer fra Gud.

Modellen om flersumslogikk åpner opp for en mulighet for å tenke nytt om det som skjer i nattverden, som gjør mye med relasjonene i nattverden. Det som mottas kan gis videre. Ikke bare kan det gis videre, det er nødvendig at dette gis videre for å oppnå formålet med at nåden blir skjenket til mennesker. Den skal gis videre, for opprette det felleskapet som Gud skapte mennesker til å leve i. *Av ditt eget gir vi deg tilbake!* Det å gi det videre blir også en

del av det å gi tilbake. I neste kapittel vil jeg se nærmere på hvordan vi kan gi tilbake, og da fokusere på økoteologien.

Det finnes mange måter mennesker kan gi videre på. Vi mennesker får en del og kan gi det videre slik at det blir noe mer. Vi blir da såkorn som bidrar til å spre Guds nåde på jorden. På denne måten bidrar vi til å skape en flyt av nåde og den delen vi får vokser og blomstrer. Dette gjør at nåden i nattverden retter seg som en bevegelse, først fra Gud mot mennesker og så fra menneskene inn mot felleskapet igjen. Det er her muligheten til å besvare Guds nåde vi mottar ligger. Hvordan og hvorfor dette skal skje skal jeg se nærmere på i neste kapittel.

Nattverden skaper utveksling mellom Gud og dette skaper igjen relasjoner mellom den som mottar og resten av skaperverket. En gave blir ikke gitt uten at det fører en forventning eller en forpliktelse med seg. Denne utvekslingen er en del av det som skjer i nattverden. For at nattverden skal virke fullt ut må mottager(ne) bli omgjort til handlende subjekter. Dette må skje for at den guddommelige utvekslingen skal bli fullført. I det mottageren blir gjort til et subjekt ligger det en forpliktelse i å gi det videre, og da inn i hele skaperverket. Det å gi inn i skaperverket handler også om å ta ansvar for det. Dette er sjenerøsitetens teologi, hvor det som blir gitt blir til noe større. Økoteologien som blir nærmere omtalt i neste kapittel setter en sammenheng mellom hele skaperverket, hvor mennesker også tar mye mer ansvar inn i skaperverket. En slik teologi trengs spesielt nå som vi står ovenfor klimakrisen og daglig ser konsekvensene av den.

Kapittel 4: Gjenytelsen og oppfordringen til handling

De to foregående kapitlene har tatt for seg nattverden med fokuset på kjærlighet, utveksling, relasjon og det å gi tilbake. I dette kapitlet vil jeg fokusere på nattverden som felleskap og hvordan mennesker kan gi tilbake inn i dette i felleskapet. I første del av oppgaven vil jeg se på nattverden som felleskap. Et av hovedfokusene i denne oppgaven er å skape en mer åpen nattverdforståelse som kan føre til at flere deltar i nattverdfeiringen. Det å se på fellesskapsperspektivet i nattverden kan åpne opp forståelsen av hvem nattverden er for. I et kirkehistorisk perspektiv er også resiprositeten knyttet til nattverden, dette er sterkt knyttet til bønnen *av ditt eget gir vi deg tilbake*. Resten av kapitlet vil fokusere på hvordan gi tilbake. Først vil jeg se nærmere på liturgien og etikken, som henger tett sammen. Til slutt vil jeg se på praktiske eksempler på hvordan nattverdfeiringen kan gjøres mer åpen, og hvordan gi tilbake.

Nattverden som felleskap

Felleskap og forståelsen av hva felleskapet er, er viktig når man skal se på hvordan nattverden tar oss ut i felleskapet. Å se på hva nattverden var blant de første kristne er en måte å se på hva felleskapet i nattverden var og er. Går vi til de bibelske tekstene er det spesielt 1. Kor 11.17-34, sammen med Apg. 2.42-45, 4.32-5.11 og 6.1-7 som gir et tydeligbilde av hva dette måltidet var. Blant de første kristne var fordelingen av godene helt sentralt. Menigheten var en viktig enhet som skulle fordele goder på en rettferdighet måte (Schotroff 2001: 54).

En av de eldste beskrivelsen av hvordan de første kristne feiret måltid finner i 1. Kor 11. 17-34:

Når jeg her gir dere mine påbud, er det én ting jeg ikke kan rose dere for: Dere samles på en måte som ikke er til nytte, men til skade. For det første hører jeg at det er splittelse blant dere når dere kommer sammen som menighet, og jeg tror det kan være noe i det. For det må vel være oppsplitting i grupper blant dere, så det kan bli klart hvem som holder mål. Når dere da kommer sammen og er samlet, er det ikke

Herrens måltid dere holder. For når dere spiser, holder hver og en av dere måltid for seg selv. Den ene er sulten, den andre drikker seg full. Har dere ikke hus så dere kan spise og drikke hjemme? Eller forakter dere Guds menighet og lar dem som ikke har noe, sitte med skam? Hva skal jeg si til dette? Skal jeg rose dere? Nei, slikt kan jeg ikke gi ros! For jeg har mottatt fra Herren det jeg også har gitt videre til dere:

I den natt da Herren Jesus ble forrådt, tok han et brød, takket, brøt det og sa: «Dette er min kropp, som er for dere. Gjør dette til minne om meg!» På samme måte tok han begeret etter måltidet og sa: «Dette begeret er den nye pakt i mitt blod. Hver gang dere drikker av det, gjør det til minne om meg!» For hver gang dere spiser dette brødet og drikker av begeret, forkynner dere Herrens død helt til han kommer. Den som spiser brødet eller drikker av Herrens beger på urett vis, gjør derfor urett mot Herrens kropp og blod. Enhver må prøve seg selv og så spise av brødet og drikke av begeret. For den som spiser og drikker uten å tenke på at det er Herrens kropp, spiser og drikker seg selv til doms. Derfor er det mange svake og skrøpelige hos dere, og noen er sovnet inn. Hadde vi bedømt oss selv, hadde vi unngått å bli dømt. Men når vi blir dømt av Herren, blir vi irettesatt, for at vi ikke skal bli fordømt sammen med verden. Derfor, mine søsken: Når dere kommer sammen for å holde måltid, så vent på hverandre! Hvis noen er sulten, får han spise hjemme, så ikke sammenkomstene deres skal føre dom over dere. Om de andre tingene skal jeg gi retningslinjer når jeg kommer (Det norske bibelselskap: 2011).

Menigheten var et felleskap velsignet av Gud, og menigheten hadde også felles eie som da også var velsignet av Gud. Dette var det flere grunner til; menighetens medlemmer skulle ikke havne i økonomiske problemer og dette skulle også forhindre økonomiske misforhold i menigheten. Det som anses som felles eie er blitt behandlet som privat eie av enkelte i

menigheten, mente Paulus. Felles eie ble ansett som vigslet av Gud. De rike har altså misbrukt noe som anses som vigslet av Gud. Dette kunne føre til død og sykdom, ikke bare for enkeltpersonene det gjelder, men for hele menigheten. Paulus sier de kan spise hjemme, men da vil de også fjerne seg fra felleskapet og helligheten i det. Å dele måltidet var et symbol på det hellige og rettferdige felleskapet (Schotroff 2001: 54).

Forståelsen av hva nattverdsmåltidet var, var nøye knyttet til forståelsen av hellighet og rettferdighet. Hellighet fordi man anså det som var felles som velsignet av Gud. Det sosiale felleskapet var også velsignet av Gud og spiste man for eksempel hjemme var man ikke lenger en del av felleskapet. Paulus er svært hard i sine ord mot menigheten i Korint fordi fattige blir holdt utenfor felleskapet. Dette viser hvor sterkt felleskapet stod i menighetene, eller i hvertfall hvordan idealene var.

Å gå tilbake til de første kristne kan også åpne opp nattverden. Det å utjevne sosiale forskjeller var sentralt, ser en fra beskrivelsene fra Paulus. I selve beskrivelsen av nattverden er det ingen beskrivelser av at enkeltpersoner ble utelukket fra måltidet fordi de ikke levde riktig eller verdig nok. Delingen var også svært sentral, menighetene skulle dele seg i mellom med de hadde. Det finnes svært gamle kilder på de eldste takkebønnene. Medlemmene av menighetene skulle altså gi tilbake, det var en del av det eukaristiske måltid. *Av ditt eget gir vi deg tilbake* har dype kirkehistoriske røtter.

Nattverden er sterkt knyttet til felleskapet. Felleskapet på jorden, i hele skaperverket er med på å understreke relasjonene vi har med Gud. Ingen kan nekte andre tilgang til nattverden. I forrige kapittel var temaet utvekslingen som skjer i nattverden, og resiprositeten som skjer i den. Nattverden skaper relasjoner mellom Gud og mennesker, men også mennesker i mellom. Nattverden bekrefter det felleskapet som har fantes på jorda siden skapelsen. En annen helt sentral ting er at nattverden oppfordringer til handling mot vår neste.

Å elske sin neste er helt grunnleggende i kristendommen, og mye teologi handler da selvsagt om dette. Videre i denne oppgaven vil jeg se på en retning som tar for seg hvordan vi skal handle. Det er flere årsaker til at jeg fokuserer på økoteologien. Klimakrisen har slått inn for fullt, og nyhetene er full av ulykker og katastrofer som kan knyttes til denne. Konsekvensene

av det den vestlige verden skaper av miljøutslipp rammer som regel de i den sørligere og fattigere delen av verden hardest. I dagens samfunn er vår neste i mange sammenhenger ofte langt unna. Videre i oppgaven skal jeg drøfte hvordan teologi kan lages i møte med mennesker, og se på hvordan økoteologien kan være et svar på oppfordringen til handling som skjer i nattverden.

En teologi i møte med mennesker

I en frigjøringskontekst handler det om at teologien må bli til i møte med mennesker og deres liv. Dorothee Sölle presenter en praktisk modell for hvordan lage teologi i møte med mennesker. Dette er en frigjøringssteologisk hermeneutikk, fordi den tar utgangspunkt i mennesker liv og ikke direkte utgangspunkt i skriften. Denne modellen har fire skritt. Disse kaller Sölle: praksis, analyse, meditasjon og fornyet praksis. Praksis innebærer å gå dyptgående inn i sin egen praksis, og å gjøre seg sårbar. Spørsmålet en må stille er ” hvem blir offer for det negative i mine praksiser? Deretter skal denne praksisen analyseres, for å forstå den bedre og se hva som er årsaken til at en gjør som en gjør. Det tredje skrittet, meditasjonen innebærer å gå til Bibelen for å få svar. Finnes det en rettferdighet der? Det fjerde skrittet blir fornyede praksiser på bakgrunn av de tre første skrittene. De tre første skal innebærer å lytte til ropet om hjelp, mens i det fjerde skal en som teologi da finne håp og løsninger. De fornyede praksiser er det Sölle kaller teologi (Sölle 1993: X-XI). Sölle bruker mange eksempler på hvordan våre måter med andre (undertrykte) grupper og løfting av disse gruppene endret vår teologi. Dette gjelder både lokale kirker i møte med fattige på gaten, eller større grupper som kvinner over hele verden.. Nattverden minner oss om Jesu lidelse og igjennom dette kan vi bli minnet på verdens lidelse. Det skjer mye lidelse i verden, blant annet klimakrisen og på bakgrunn av dette må vi fornye våre praksiser, og danne ny teologi på bakgrunn av denne praksisen.

Klimakrisen er en av mange jorden står ovenfor nå. Mennesker bruker alt for mye av verdens ressurser. Dette får store konsekvenser for hele skaperverket. I følge Sölles analyse kan klimakrisen være en slik praksis vi må studere og analysere. Sölle er opptatt av felleskapet. I nattverden blir vi minnet om det felleskapet vi er skapt til å være. Som vi leste i forrige kapittel så er en tolkning av hvordan Gud gir av sin nåde i nattverden at vi kan gi

denne nåden videre som et ledd i å gi det tilbake. Når det gjelder klimakrisen kan mennesker se hvilke problemer vi med vårt forbruk skaper for resten av skaperverket. I følge Sölles modell er vi nødt til å høre de lidendes rop, i dette tilfelle skaperverkets. De lidende er dette tilfelle er de deler av skaperverket som merker konsekvensen av klimaendringene. Det krever fornyede praksiser for å bremse klimakrisen og skape en ny kurs for verden.

Liturgi og etikk

En måte å se en sammenheng i nattverden og måten vi lever og pleier felleskapet vi er en del av er å gå til etikken. Etikken kan gi regler og tolkninger av hvordan mennesker skal leve sammen, og hvilke konsekvenser et overforbruk får for resten av verden. En måte å se på dette i en kirkelig kontekst er å se på liturgien. Det er en sammenheng mellom hvordan vi feirer liturgi, som nattverden og måten vi lever på: "How we pray and worship is linked to how we live- to our desires, emotions, attitudes, beliefs and actions. .... there is an internal, conceptual link between liturgy and ethics" (Saliers 1979: 173).

Nattverden er et viktig liturgisk element som bringer oss sammen som et kristent felleskap. For å få dette til må nattverdfeiringen ligge tettere opp til hvordan vi lever. Som Saliers sier, det er en sammenheng mellom liturgi og etikk. Nattverden bringer sammen det store kristne felleskapet, over hele verden og det å se på økoteologien er relevant i forhold til å finne eksempler på hvordan vi kan gi tilbake det vi mottar i nattverden.

Av ditt eget gir vi deg tilbake er hentet fra takkebønnen for offeret. Denne er nevnt flere ganger i denne oppgaven. Her får mennesker nettopp muligheten til å gi tilbake noe av det vi får. Retningen på gavene er nettopp vår neste som er hele skaperverket? Kanskje det i denne må ligger tydeligere oppfordringer på hvem som skal få, og hvorfor. Da blir det kanskje kortere vei fra den liturgiske handlingen til vår neste ut i verden.

Økoteologien

Det kan oppfattes som radikalt å forstå nattverden som politisk handling. Ordene til minne om det sentrale i å forstå nattverden som en slik politisk handling. I en romersk kontekst kan

dette ordene nettopp handle om politisk motstand. Jesu martyrdød handlet blant annet om et opprør mot det romerske imperiet. Det å følge Jesus var selvsagt også et viktig poeng, men kunne være vanskeligere å forstå blant de første kristne. De første kristne menighetene levde i en eskatologisk forståelse. Pakten med Gud var at han skulle komme tilbake og gjøre alt nytt (Schotroff 2001: 58-59).

Perspektivet om nattverden som politisk motstand gjør det mulig å løfte frem handlingsperspektivet i nattverden. *Av ditt eget gir vi deg tilbake* kan også være politiske handlinger for å sikre en mer rettferdig verden. Det er en del av oppfordringen til handling som ligger i utvekslingen som skjer i nattverden. Økoteologi er eksempel på en slik politisk teologisk og jeg vil videre i oppgaven bruke denne som et eksempel på en teologi som oppfordrer til handling.

Mennesker i den vestlige verden blir relativt ofte presentert for konsekvenser av klimakrisen. Det er personer i denne delen av verden som står for mesteparten av forbruket og handlinger som får store konsekvenser for innbyggere på den nordlige halvkule. Det finnes en rekke teologiske modeller for hvordan en skal forklare det som skjer, og hvorfor ikke den vestlige verden klarer å handle. Dette gjelder også på et individuelt plan. Jeg og mange andre med meg vet hva som skjer. Noen medmennesker lider for at jeg skal få meg billigere klær, datamaskin eller mobiltelefon. Så hvorfor slutter jeg ikke med det? En måte å forklare dette på er med uttrykket *det strukturelle onde*:

Structural evil is a theological category for what social theory calls 'structural injustice' og 'structural violence'. My inquiry into structural evil then, like inquiry into structural sin, is for the purpose of better understanding structural injustice in the forms of economic and ecological violence and understanding our ready complicity with it ... The violence is built into the structure and shows up as unequal power and consequently life chances (Moe-Lobeda 2013: 65).

Utfordringen ligger i strukturene i samfunnet, det er for mange ledd til vår neste. Vi ser ikke vår neste som lider på grunn av vårt konsum. Begrepet om hvem som er vår neste må også utvides når det fokuseres på økologien og etikken. Det er ikke bare mennesker som tar skade av vårt forbruk i den vestlige verden. Natur og dyreliv får også lide under menneskers overforbruk. Hvordan skal vi gi tilbake, hvilken teologi klarer på en god måte å besvare disse store utfordringene? Økoteologien er en mulighet:

Økoteologi trekker naturen og de økologiske samspillene inn som sentrale tema for teologi... Om vi ser på hva økoteologi betyr språkmessig, ser vi at ordet økoteologi bygger på tre greske ord: Øko kommer av ordet oikos (hus), teo (Gud) og logi (lære). Økoteologi kan dermed oversettes som læren om Guds hus. Guds huser her forstått som hele skaperverket... Økoteologi er med andre ord ikke en nøytralt observerende akademisk teologi, men teologi som svarer normativt på en etisk utfordring (Tomren 2001: 1).

Økoteologien blir til i møte med skaperverket som vi mennesker også er en del av. Utfordringen i denne sammenhengen er at det levde livet er langt unna. I India sitter det en fattig jente og syr klær som kan kjøpes billig i vesten. I Kongo foregår det en livsfarlig jakt på metaller som trengs til mobiltelefoner og datamaskiner. I Mexico blir småbøndene utkonkurrert av store multinasjonale selskaper. Ingen av disse personene tjener nok til et livsopphold over fattigdomsgrensen. Det er vestlige investorer som tjener på dette (Moe-Lobeda 2013).

Økoteologien gir perspektiver på hvem som er vår neste og lager en forbindelse mellom Gud, skaperverket og menneskeheten. Som Tomren skriver, økoteologien svarer på en enorm etisk utfordring. *Av ditt eget gir vi deg tilbake* sies det i bønnen for takkofferet. Dette er en symbolsk handling, hvor det samles inn penger som blir redistribuert. Økoteologien er et annet svar, som kanskje må tydeligere frem om klimakrisene skal bli tatt på alvor. Skal mennesker virkelig svare på den største etiske utfordringen jorden står ovenfor, må det

kanskje brukes et tydeligere språk som en påminnelse på de etiske utfordringene verden står ovenfor. Når det ikke handles fra menneskehetens side så skjer det et brudd med resiprositeten i nattverden. Vi tar ikke ansvar for vår neste og svarer heller ikke på oppfordringen til handling som ligger i nattverden.

I forrige kapittel viste jeg hvordan nattverden skapte resiprositet. Det å skulle gi tilbake til Gud, innebærer også å gi videre til vår neste. Når dette knyttes opp mot problemstillingene til klimakrisen og økoteologien er det tydelig at fellesskapsbegrepet må utvides. Vår neste er ikke bare de nærmeste vi har rundt oss. Vår neste er også den fattige fabrikkarbeideren i India, og mannen som utvinner farlige metaller i Kongo til det elektroniske utstyret vi bruker. Det er heller ikke bare menneskene som som får merke konsekvensen av vårt levesett, også jorda får merke dette. Klimakrisen er en konsekvens og et tydelig signal på at vi ikke lever i et godt felleskap hvor vi ser hele skaperverket. Spørsmålet er hvordan mennesker kan leve i et godt felleskap, og å se vår neste, selv på den andre siden. Finnes det en mulighet til å gjøre det knyttet til det som skjer i nattverden?

Alternative nattverdfeiringer

Nattverden gir oss sterkt budskap om en lik tilgang til verdens goder og land. Ved nattverdbordet feirer vi at alt levende på jorden tilhører Gud at lever sammen i et bærekraftig felleskap som er vevd sammen (Carvalhoes 2013:4).

Det kan hende at en trenger å tydeliggjøre i ritualet at nattverden er et fellesskapsmåltid. Kanskje feiringen må utvides og gjøres på en annen måte, for at deltakerne skal forstå hvilken fellesskapshandlingen som skjer i nattverden. I St. Lydias, en menighet i New York har de tatt dette helt ut og arrangerer det de kaller *Dinner Church*. Her møtes menigheten først for å lage måltidet sammen, og det er en sentral del av kvelden. Deretter spiser man måltidet i felleskap. Det er tekstlesing, bønner og preken. Nattverdsfeiringen en naturlig del av måltidet. Først velsigner man brødet og maten og leser innstiftelsesordene. På slutten av måltidet velsigner man kalken med andre del av innstiftelsesordene. I mellom dette synger man, leser evangeliet og ikke minst spiser sammen. Kort sagt inneholder alle de liturgiske leddene til en gudstjeneste. Hva er da annerledes? En sentral del denne typen liturgi er at

man må snakke med hverandre og ikke nødvendigvis bare med folk man kjenner. I følge beskrivelsene av arrangementet er det en bredde i deltakerne, som ikke nødvendigvis ville møtt hverandre ellers, fordi menigheten består av mange ulike sosiale lag (St. Lydia's URL).

Det er ikke gjort studier av hvordan menigheten i St. Lydia forstår nattverdsmåltidet de er en del av, og det umulig å si om de vil forstå det annerledes enn en gjennomsnittlig nattverddeltaker som i Norge. Denne oppgaven har ikke rom for å gjøre en empirisk studie blant nattverddeltakere for å se på hvordan de forstår nattverden, og om det skjer noe med denne forståelsen når en sitter til bords sammen. Min påstand vil allikevel være at det skjer noe når mennesker sitter til bords med hverandre. Det at nattverden feires som et måltid kan gjøre at flere føler seg velkommen, og dette tar også nattverdsmåltidet tilbake til tradisjonen til hvordan de første kristne feiret nattverden. Det at mennesker møtes som et konkret felleskap rundt et bord kan gjøre det lettere å forstå nattverdets opprinnelige form.

I St. Lydias sin liturgi trekkes det ikke eksplisitt linjer mellom feiringen av nattverden og økoteologien. Her er det felleskapet som står i fokus, og det er først og fremst derfor dette eksemplet blir dratt frem. Kanskje menigheter i Den norske kirke kan lære noe av denne måten å feire nattverd på? De økoteologiske perspektivene mangler de aller fleste steder og jeg har ikke sett gode eksempler på hvordan økoteologien blitt dratt konkret inn i nattverdfeiringen, så det får bli stående som en utfordring til Den norske kirke. Skal det skje en større sammenheng mellom hvordan nattverden feires, livet som leves og ansvaret for skaperverket. I mange menigheter i Den norske feires det skaperverkets dag og grønnskirken.no forsøker å skape engasjement for skaperverk og bærekraft. Det er allikevel lite som er knyttet konkret til nattverdfeiring. Kanskje det kunne skapes et større engasjement både for skaperverket og for nattverden, hvis de i større grad ble knyttet sammen? Det er en linje mellom det vi mottar i nattverden og det som skal forvaltes i nattverden. Dette må uttrykkes tydeligere i liturgien.

Dette kapittelet har tatt for seg ulike måter å gi det vi mottar i nattverden videre. Dette for å bygge videre på de to foregående kapitlene som tok for seg nattverden, med et spesielt fokus på relasjonene og utvekslingen som skjer i den. Det skjer en bevegelse mot felleskapet i nattverden, ikke bare mellom personen som mottar og Gud. Derfor må også gjenytelsen,

eller det å gi tilbake, skje i en bevegelse mot felleskapet. Nattverden ble innstiftet som et felleskapsmåltid og disse tradisjonen har vi mulighet til å viderføre eller gå tilbake til.

Liturgien gjenspeiler våre liv. Da blir det også viktig å reflektere over om liturgiske praksiser bør endres, for å større grad skape felleskap og oppfordre til handling. Det å feire nattverden som et middagsmåltid er en måte å tenke seg dette på. Dette gjøres i St. Lydia's i New York. Dette kan få frem fellesskapsperspektivene i nattverden, men det mangler fortsatt økoteologiske perspektiver.

Økoteologien er en teologisk retning som setter hele skaperverket i sammenheng. Ikke minst ansvarliggjør det mennesker til å leve mer ansvarsfullt for å ikke skade skaperverket. *Av ditt eget gir vi deg tilbake* sies det i bønnen for takkofferet. Det å ta ansvar for hele skaperverket kan være en måte gi tilbake på. Slik oppstår en resiprositet mellom Gud, mennesker og hele skaperverket, ikke bare Gud og skaperverket. Nåden som skal blomstre og spre seg videre vil da spre seg enda mer enn kun til andre mennesker. Slik oppnås et av formålene med utvekslingen som skjer i nattverden.

Kapittel 5: Konklusjon

Bildet på forsiden av oppgaven viser en kalk og en disk av en type som brukes ved nattverdfeiring i Den norske kirke. Det spirer fra både kalken og disken. Fra kalken og disken med de friske spirene går det en vei ut til den åpne døren, hvor resten av jorden befinner seg. *Av ditt eget gir vi deg tilbake* er tittelen på denne oppgaven. Innledningsvis stilte jeg spørsmålene om hvorfor ikke flere deltar i nattverden i Den norske kirke? - og om hvordan ny teolog kan tenkes å få flere til å gå til nattverd.

Jeg har valgt å fokusere på relasjon og utveksling for å besvare disse spørsmålene. Utveksling er et aspekt ved nattverden. I nattverden mottar vi nåde fra Gud. Sosialantropologisk og sosiologisk teori viser at en gave sjelden bare er en gave. Det følger med ulike forpliktelser og forventninger om gjenytelser med utvekslingen. Noen ganger går dette direkte tilbake til mottakeren, andre ganger er det ulike tredjeparter som involveres i relasjonen. Dette gjelder også i nattverden. Her går ikke forventningen om gjenytelsen tilbake til Gud, men til verden omkring oss. For å være med på å spre Guds nåde som mottas i nattverden, så må mennesker være med på å spre nåden. Når forventningen om gjenytelsen ikke ligger i å gi direkte tilbake til Gud, så må mottakerne gi tilbake på andre måter. I gudstjenestene i Den norske kirke gis det tilbake i takkofferet. I gudstjenesteliturgien er det valgfritt om dette er en del av forbønnen eller nattverdfeiringen. Dette viser tydelig ambivalensen i liturgien, men hvis en regner med at nattverden – eukaristien – er et takkemåltid, så er det naturlig at takkofferet også er en del av nattverdliturgien. Fordi nattverden er et takkemåltid, trengs det en nattverdteologi som fokuserer på relasjon og utveksling, fordi mennesker trenger å gi tilbake. Dette for å fullende gaven som blir gitt i nattverden.

Guds kjærlighet til oss mennesker står sentralt i nattverden. Det har jeg gitt flere eksempler på i oppgaven. Gud gir til det menneskelige felleskap. Felleskapet er en viktig del av nattverden. Da Jesus innstiftet nattverden var det med et felleskap rundt seg. I nattverden får vi ta del i dette felleskapet. Blant de første kristne var også felleskapet i nattverden svært viktig. Menigheten som feiret nattverd sammen anså seg selv som et hellig felleskap, og hadde mye felles eie som også ble ansett som vigslet av Gud. Nattverden skulle utjevne sosiale forskjeller og mat som ble til overs ble fordelt videre til dem som trengte det. Disse tradisjonene skrev blant annet Paulus om til menigheten i Korint.

Økoteologien er en måte mennesker kan gi tilbake på, gjennom å gi det videre til skaperverket. Økoteologien fokuserer på å forklare relasjonene mellom Gud, mennesker og skaperverk og hvordan disse kan høre sammen. Økoteologien ser hele skaperverket som ett. Økoteologien svarer normativt på etiske utfordringer. Klimakrisen er en slik utfordring. Den skyldes blant annet et vestlig forbruk som skaper mye forurensing, som igjen skaper ulike miljøproblemer. Det er som regel ikke mennesker i vest som merker disse mest, det er som regel mennesker på den sørlige halvkule. Der finnes det enorme utfordringer på bakgrunn av klimakrisen. Økoteologien kan hjelpe til å forstå sammenhengen og å utvide perspektivene på hvem vår neste er. Noe av utfordringene er at vår neste kan være langt unna i avstand. Økoteologien og begrepet "det strukturelle" onde kan hjelpe til at vi forstår disse sammenhengene bedre.

Av ditt eget gir vi deg tilbake er en linje har gått gjennom denne oppgaven. Takken er en viktig del av nattverden. Under gudstjenester i Den norske kirke blir det samlet inn penger til ulike gode formål, som så kan bæres frem til alteret sammen med brød og vin som brukes i nattverdfeiringen. Det at mennesker får muligheten til å gi tilbake er en sentral del av nattverden. I nattverden får vi muligheten til å gå fra passive objekter til handlende subjekter som kan spre Guds nåde. På denne måten oppstår det som kalles mersumslogikk, en enkel del sprer seg til noe mer. Dette går ikke opp matematisk, men på denne måten spres Guds nåde seg utover i hele skaperverket og mennesker får være med på dette.

Denne oppgaven har ikke gått i dybden på ulike alternative måter å gjøre nattverdfeiringen på. I Norge får vi et brød og enten dypes det i vin eller deltakerne får vinen i en særkalk. Dette gjøres i felleskap i kirken, eller i mindre fellesskap for eksempel på sykehjem. Men fellesskapsperspektivet i nattverdfeiringen kan kanskje komme tydeligere frem om det faktisk ble feiret som et reelt måltid? Hva om menigheten bakte brødet sammen? Eller om det gikk på omgang blant menighetens frivillige å bake brød? Hva om man samlet inn klær og såpe til for eksempel flyktninger som trengte det? Det finnes mange måter å tenke nytt på rent praktisk, hvis en vil illustrere en slik teologi som denne oppgaven forsøker å beskrive og åpne opp for en mer deltakende praksis, som kanskje kan få flere til å gå til nattverd.

Det er mye praktisk som kan legges til for at flere går til nattverd, men i dette må perspektiver som oppleves relevant for den som går til nattverd legges frem. Det skjer en relasjon mellom mennesker, Gud og skaperverket i nattverden. I nattverden skal vi få mot og styrke, og en viktig påminnelse om ansvaret mennesker har for skaperverket. Når mennesker tar dette ansvaret kan endring skapes. Jeg vil også mene at det å få frem at mottager i nattverden får en tillit og et ansvar, kan gjøres at den oppleves mer relevant.

Forsidebildet illustrerer hvordan nattverden kan spire og ta mennesker ut i verden, og settes i sammenheng med hele skaperverket. Dersom kalken og disken skal spire slik som på bildet er det mennesker som må ta den nåden som mottas ut i hele skaperverket. Det holder ikke at bare mennesker mottar, nåden må videre. Da virker nåden i nattverden fullt ut og da virker den fullt ut etter intensjonen.

Litteraturliste

- Bieler, A., & Schottroff, L. (2007). *The Eucharist : Bodies, bread, & resurrection*. Minneapolis, Minn: Fortress Press.
- Carvalhaes, C. (2013). *Eucharist and Globalization: Redrawing the Borders of of Eucharistic Hospitality*: Wipf and Stock Publishers.
- Det Norske bibelselskap. (2011). *Bibelen : Den hellige skrift : Det gamle og Det nye testamentet* (Bokmål [utg.]. ed.). Oslo: Bibelselskapet.
- Fæhn, H. (1998). *Messe med mening : Praktisk-liturgiske refleksjoner* (Vol. Nr. 4, Liturgisk skriftserie (trykt utg.)). Oslo: Luther.
- Grau, M. (2011). *Rethinking mission in the postcolony : salvation, society and subversion*. London ; New York: T&T Clark.
- Gregersen, N. H. (2008). Generøsitetens teologi. *Dansk teologisk tidsskrift*, 71(2), 77-99.
- Kirkerådet. (2011). *Gudstjeneste for Den norske kirke* (Bokmål[utg.]. ed.). Stavanger: Eide Kirkerådet.
- Mauss, M., & Eriksen, T. H. (1995). *Gaven : utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn* (Vol. nr 26). Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Moe-Lobeda, C. D. (2013). *Resisting structural evil : love as ecological and economic transformation*. Minneapolis, MN: Fortress Press.
- Njå, Ådne (2008) Regin Prenter Rise i: S., & Kristiansen, S. *Moderne teologi : Tradisjon og nytenkning hos det 20. århundrets teologer*. Kristiansand: Høyskoleforl.
- Prenter, R. (1975). *Skabelse og genløsning : dogmatik*. København: Gad.
- Saliers, D. E. (1979). Liturgy and Ethics: Some New Beginnings. *The Journal of Religious Ethics*, 7(2), 173-189.
- Sandvik, B. (1998). *Det store nattverdfallet : En undersøkelse av avsperring og tilhørighet i norsk kirkeliv* (Vol. Nr 2, KIFO perspektiv (trykt utg.)). Trondheim: Tapir.
- Schottroff, L. (2001). Holiness and Justice: Exegetical Comments on 1 Corinthians 11.17-34. *Journal for the Study of the New Testament*, 23(79), 51-60.
- Soelle, D. (1993). *On earth as in heaven: A liberation spirituality of sharing*: Westminster: John Knox Press
- St. Lydias *Script for fall* hentet fra <http://stlydias.org/wpcontent/themes/stlydias/img/scripts.pdf>

Tomren, Tom Sverre (2012) *Miljøvern og kristen tro* hentet fra:
<http://www.trosopplaringskonferansen.no/files/TOK2012-Miljo-og-kristen-tro.pdf>

Welker, M. (2003). *Hva skjer i nattverden?* Oslo: Verbum.